

สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้

จิระนันท์ พิตรปรีชา

หากคุณเห็นว่า การเดินพิพิธภัณฑ์น่าเบื่อว่าการเดินเล่นตามห้าง และเชื่อกันว่า พิพิธภัณฑ์ในเมืองไทยที่ไหนๆ ก็เหมือนกัน นั่นคือ พูดย่อเรื่องเดิมๆ อันได้แก่ ความยิ่งใหญ่ของราชธานีสยามตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์... พิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้ที่มีชื่อว่า "Museum Siam" จะทำให้ทัศนคติต่อคำว่า "พิพิธภัณฑ์" ของคุณเปลี่ยนไป!

บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในที่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมของจิตวิญญาณของคนไทย ไม่ไกลจาก "มรดกความทรงจำแห่งโลก" อย่างวัดโพธิ์ อาคารกระทรวงพาณิชย์เดิมซึ่งตัวสถาปัตยกรรมทรงโคโลเนียลแห่งยุคนี้โอดสาสึกที่ก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ได้รับการบูรณะซ่อมแซมใหม่ เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งแรกของประเทศไทย ที่มีชื่อว่า "มิวเซียมสยาม"

...คำว่า "ทำไม" คำเดียวจะช่วยให้เรา มีปัญญา... แทนที่คำว่ายินดีต้อนรับ ป้ายเชิญเชิญ หน้าทางเข้าสู่พิพิธภัณฑ์กลับเป็นวาทะคมคาย ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อกระตุ้นความคิดของผู้ชม ให้เริ่มต้นตัว ก่อนจะพบเจอกับสารพันคำถาม ภายในนิทรรศการชื่อว่า "เรียงความประเทศ ไทย" ซึ่งจัดแสดงบนเนื้อที่กว่า 3 พันตาราง เมตรในอาคารสี่เหลี่ยมแห่งนี้

ย

เราคือใคร? อะไรคือไทยแท้? ทำไม ต้องเปลี่ยนสยามเป็นประเทศไทย? สุวรรณภูมิ อยู่ที่ไหน? ฯลฯ

หลากหลายคำถามปรากฏบนสายรุ้งที่บิดโค้งพาดผ่านเพดานโค้งลึบปี้เข้าไปยัง "ห้องเบิกโรง" ห้องฉายวิดิทัศน์อันเป็นห้องแรกตามแผนที่ซึ่งเป็นคู่มือในการเที่ยวชมมิวเซียมสยาม เพื่อแนะนำตัวละครทั้ง 7 ที่จะพาผู้ชมย้อนเวลากลับไปเกือบ 3 พันปีก่อน สมัยที่ดินแดนขวานทองของประเทศไทยแห่งนี้ยังเป็นแผ่นดินเดียวกับอาณาจักรที่ได้รับการขนานนามว่า "สุวรรณภูมิ"

เพราะสำหรับมิวเซียมสยาม การย้อนถอยหลังแห่งประวัติศาสตร์การสร้างชาติไทยกลับไป ยุคที่ยุคสมัยของสุโขทัย เมื่อราว 800 กว่าปีก่อน คุณจะไม่ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งที่จะทำให้คนไทย รุ่นหลังเข้าใจรากเหง้าความเป็นไทยอย่างแท้จริง ขณะที่คำว่า "คนไทยๆ" จากห้องเบิกโรงยังคงกักขังอยู่ในหูของผู้ชม ไม่นานคำว่า "ไทยแท้แท้" ในห้องถัดไปก็ทำให้หลายคนโด้งอีกครั้ง

งานวัด รำไทย การไหว้ รดตักตัก หาบแร่ มวยไทย ศาลพระภูมิ รดเขินชายสั้มตำไถ่ย่าง ลีตเตอร์ฟุ้งนี้รวย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ดูสวยงามอยู่ในห้องนี้ แต่ทว่านี่แน่หรือคือความเป็น ไทยแท้ นี่แน่หรือคือคุณค่าแห่งความภาคภูมิใจในความเป็นไทยเหนืออื่นใด?! ใครใครพูดถึงไทยแท้แท้ที่อยู่บ่อยๆ ใครใครรู้ว่าไทยแท้แท้ทำอะไร จริงจริงไทยแท้แท้แท้แค่ไหน ที่แท้ไทยแท้แท้คืออะไร... นี่เป็นประกาศ "ตามหาไทยแท้" ที่ปรากฏอยู่ใน "ห้องไทยแท้"

สองห้องแรกเป็นเพียงเกริ่นนำเพื่อกระตุ้นเร้าให้ผู้ชมเกิดคำถามในใจ ก่อนจะเชิญชวนขึ้นไปค้นหาคำตอบด้วยตัวเองบนชั้น 3 และชั้น 2 ของตึกเก่าแห่งนี้

เนื้อหาของนิทรรศการถูกคัดเลือกและ ย่อความมาจากหลักฐานและผลงานศึกษาวิจัยหนาเป็นตั้ง แล้วถูกนำเสนอในประเด็นต่างๆ ภายใน 15 ห้อง โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ตั้งแต่ "จากสุวรรณภูมิ" เป็นการเปิดตำนานสุวรรณภูมิในฐานะภูมิภาคแห่งความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม "ถึงสยาม ประเทศ" แสดงพัฒนาการของบ้านเมืองที่รวมตัวกันเป็นรัฐใหญ่จนมาเป็นสยามประเทศ ภายใต้ภาพพจน์เรื่องของกรุงศรีอยุธยา และ "สู่ประเทศไทย" ที่แสดงถึงการสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมจากอยุธยากรุงเก่ามาสู่กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ผ่านจุดเปลี่ยน ต่างๆ จนหล่อหลอมเป็น "ไทย" เช่นปัจจุบัน "การนำเสนอข้อมูลของที่นี่เป็นแบบบูรณาการ เพราะไม่ได้มีแค่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ แต่ยังมีความรู้ทางโบราณคดี ทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ที่มาจากหลักฐานและการศึกษา ผ่านผู้คนที่ย้ายบนดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่หลายพันปีก่อน"

นี่เป็นคำอธิบายมิติใหม่ของคำว่า "พิพิธภัณฑ์" ผ่านมิวเซียมสยาม โดยจิระนันท์ พิตรปรีชา นักเขียนรางวัลซีไรต์ ผู้มีส่วนผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งแรกนี้และยังมีส่วนร่วมในการเรียบเรียงเนื้อหาและธีมของนิทรรศการ

"ตัวเองเรียนประวัติศาสตร์มา ก็มีความใฝ่ฝันอยากให้คนไทยได้รับรู้อดีตของตัวเองอย่าง ถูกต้องบนพื้นฐานข้อเท็จจริง และสามารถนำข้อเท็จจริงเหล่านี้ไปคิดและอธิบายสิ่งที่ตัวเองเป็นอยู่ได้" จิระนันท์พูดถึงแรงบันดาลใจในการผลักดันครั้งนี้

เป็นเวลาร่วม 4 ปีแห่งการรอคอยและเตรียมงาน นับจากมีประกาศจัดตั้งสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติขึ้นเมื่อกลางปี 2547 จนกระทั่งเดือนเมษายนที่ผ่านมา "พิพิธภัณฑ์ การเรียนรู้แห่งชาติ" แห่งแรกของประเทศไทยที่ลงทุนด้วยงบประมาณกว่า 134 ล้านบาท แห่งนี้ จึงเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมมิวเซียมสยามถือเป็นภาพลักษณ์ใหม่ของ "พิพิธภัณฑ์" ในสังคมแห่งการเรียนรู้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นต้นแบบของแหล่งเรียนรู้ อย่างสร้างสรรค์และน่านิยมให้กับประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ ทั้งนี้เพื่อสร้างสำนึกในการรู้จักบ้านเมืองของตนเอง และสำนึกในความเข้าใจความสัมพันธ์อันญาติมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

ไม่ต้องแปลกใจหากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์แห่งความเป็นไทยของมิวเซียม สยาม อาจจะมึ้นเนื้อหาและลีลาที่แตกต่างจากตำราที่เคยรับรู้และท่องจำมาเมื่อครั้งประถมหรือมัธยม

หลายคนรู้ว่าลอยทองเป็นขนมตำรับโปรตุเกสที่ชาวสยามรับมาตั้งแต่สมัยพระนารายณ์ แต่อาจไม่รู้ว่ากะปิที่ดูเป็น "ไทยแท้แท้" จริงๆ แล้วเป็นเครื่องปรุงที่ซุกกันแทบทุกประเทศในแถบสุวรรณภูมิ กลองมโหระทึกก็ไม่ใช่ของไทยแท้ แต่เป็นสินค้าที่มาจากดินแดนอันเป็นเวียดนามเหนือในปัจจุบัน หรือสินค้านำเข้าสำคัญสมัยอยุธยาก็คือกองทหารรับจ้างชาติตะวันตก และยังมีอีกหลายข้อมูลที่ยืนยันว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นจุดนัดพบของอารยธรรมโลก และเป็น "สหประชาชาติ" ของผู้คนชนชาติต่างๆ มากถึง 40 ชาติ ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้ก็ตกทอดมาจนกรุงเทพฯ เป็นราชธานี "เราต้องการชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ที่เป็นประเทศไทยเคยมีใครอาศัยอยู่บ้าง ใครที่เข้ามาปะปนบ้าง เพื่อแสดงว่าเมืองไทยเป็นดินแดนแห่งความหลากหลายและมีการผสมผสานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมานาน ขณะที่ความเป็นไทยแท้ที่นำภูมิใจก็คือความสามารถในการเลือกรับและผสมผสานสิ่งดีงามจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของเรา อันเป็นเหตุที่สังคมไทยพัฒนามาจนวันนี้" จิระนันท์อภิยาธแก่นแท้ความเป็นไทยอันเกิดจากมีรากฐานมาจากความหลากหลาย

น่าเสียดาย เมื่อ "คนกรุงเทพฯ" เริ่มมีตัวตนมากขึ้น ความทรงจำเรื่องความหลากหลายและความสมานฉันท์เมื่อครั้งกรุงศรีฯ กลับจางหายไป ยิ่งบวกกับอิทธิพลของแผนที่ที่ก่อตัวเป็นแนวคิด "รัฐชาติ" ภายใต้อกรอบจำกัดของเส้นแบ่งแดน นับตั้งแต่มี "โฉนดประเทศ" รูปชวามทองครั้งแรกสมัย ร.4 จากนั้นกระบวนการสร้าง "ชาติไทย" บนสมมุติเรื่องเขตแดนก็เริ่มขึ้น และอคติแห่ง "ความหลงชาติ" ที่มักมองว่าตัวเรา เหนือกว่าเพื่อนบ้านก็เกิดขึ้นตามมาด้วย

ความโหดร้ายของแผนที่มียู่ว่า

เส้นแบ่งเขตแดนที่เป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์อายุเพียงร้อยกว่าปีกลับมีอำนาจแบ่งแยกผู้คนและชุมชนที่เคยมีวัฒนธรรมเดียวกันมานานนับพันปี ออกจากกันอย่างเด็ดขาดในทางกฎหมาย จนก่อให้เกิดปัญหาแบ่งแยกดินแดนและความแตกแยกทางชนชาติตามมาไม่สิ้นสุด กรณีพิพาทเรื่องเขาพระวิหารและกรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้... เป็นตัวอย่างบาดแผลฉกรรจ์จากความโหดร้ายของแผนที่ที่คนไทยเผชิญมาตราบจนวันนี้

"การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนเชื้อชาติต่างๆ ในดินแดนแถบนี้มีมาแต่โบราณ ฉะนั้น ความหวาดระแวงในเรื่องเชื้อชาติและศาสนาจึงไม่ควรมี แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ก็เพราะเราที่มองอดีตแล้วตีขลุมเอาว่าส่งที่ตอฏุมิใจ ก็คือเธออยู่ตรงนั้นมานานโดยไม่เคยปะปนกับใคร จากความยิ่งใหญ่ในอดีต ฉะนั้น เราจะสูญเสียพื้นที่หรือรอยไห้ใครไ้" จิระนันท์อภิยาธด้วยน้ำเสียงที่สลดลงไป สำหรับการนำเสนอเนื้อหา มิวเซียมสยามไม่ได้มีเพียงแค่ออร์ดเนื้อหาและวัตถุจัดแสดงจำพวก "หม้อไห" ที่กลายเป็นภาพลักษณ์เดิมของพิพิธภัณฑ์สถานทั่วไป แต่ยังผนวกกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยและเข้าถึงง่าย อย่างการเล่าเรื่องด้วยหนังสือแอนิเมชั่น วิดีโอสามมิติ และการเล่นเกมในรูปแบบอินเตอร์แอ็คทีฟ

เช่น เกมนักโบราณคดีในห้องเปิดตำนานสุวรรณภูมิ ข้าวของที่ค้นเจอในเกมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณมาช้านาน ก่อนจะเรียกว่า "สุวรรณภูมิ" หลายพันปี ซึ่งสมัยนั้นพื้นที่กรุงเทพฯ ยังเป็นเพียงแผ่นดินไต้ท้องทะเล หรือเกมค้าขายในห้องสุวรรณภูมิชี้ให้เห็นว่า ดินแดนแถบนี้เป็นศูนย์กลางธุรกิจระดับโลกผ่านการค้า ทางทะเลมาช้านาน ส่วนเกมฮิตอย่างเกมป็นใหญ่ในห้องสยามยุทธ์ ก็สะท้อน "เกมอำนาจ" รวมถึงศาสตร์ และศิลป์แห่งการศึกษาในสมัยอยุธยาได้ดี เป็นต้น "ปลื้มใจมากเวลาที่เห็นพ่อแม่ลูกที่ชวนกันดูนิทรรศการ และพากันจับและเล่นของเล่น เพราะทุกชิ้นที่เตรียมไว้ให้ผู้ชมได้จับได้เล่นจะมีเนื้อหาสอดแทรกไว้ด้วย"

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้จึงไม่มีป้าย "ห้ามจับ" แต่มีคำเชิญชวนให้หยิบจับช้บและทดลองเล่นเต็มไปหมด ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานและสำราญใจ

อีกตัวอย่างที่เห็นชัด ได้แก่ "ห้องสี่ส้นตะวันตก" แทนที่การเล่าเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุค '60 ด้วยตัวอักษร และรูปภาพ มิวเซียมสยามเลือกใช้อวีจีจำลองเอาบรรยากาศของบาร์ในยุค '60 ผ่านแสงสีและ "เสียงเพลงแห่งความหวัง" ยกมาให้ผู้ชมสัมผัส เด็กรุ่นหลังที่มากับพ่อแม่ผู้ปกครองซึ่งเติบโตขึ้นมาทันยุคนี้ก็จะมิผู้ให้ข้อมูลเป็นคนกันเอง เพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ซึ่งอยู่ประจำห้องนี้

ขณะที่หลายคนมิวแต่สนุกสนานกับการเลือกเพลงดังในยุค '60 ผ่านตู้เพลง และถ่ายรูปคู่กับหุ่นนางเอกพระเอกคู่ขวัญแห่งยุคนั้น อีกมุมหนึ่งของห้องเดียวกันกลับเรียงรายไปด้วยโทรทัศน์จอขาวดำที่นำเสนอ ภาพอันแสนหดหูของสงครามเวียดนาม

"นี่เป็นภาพสะท้อนความเป็นจริงของบ้านเราในยุค นั้น ขณะที่คนไทยหนุ่มสาวกำลังสนุกสนานกับแสงสีและความบันเทิงหลากหลายไม่มีที่สิ้นสุด เวลาเดียวเครื่องบิน B52 ก็บินขึ้นจากฐานทัพอเมริกันที่อุดรธานีทุกวัน เพื่อไปถล่มเวียดนาม เพื่อนบ้านที่เคยอยู่ร่วมแผ่นดินสุวรรณภูมิเดียวกัน" ภาพความขัดแย้งนี้ทำให้จิระนันท์หันขอบห้องนี้ เป็นการส่วนตัว หลังจากย้อนเวลากลับไปกว่า 3 พันปี ผ่านการชม นิทรรศการเรียงความประเทศไทย ที่อาจต้องใช้เวลานาน กว่า 3-4 ชั่วโมง และต้องมามากกว่า 1 รอบ จึงจะค้นหาคำตอบของหลากหลายคำถามเกี่ยวกับ "ความเป็นไทยแท้" ที่มิวเซียมสยามตั้งไว้ในห้องแรกๆ ได้ครบถ้วน

แต่สุดท้ายไม่ว่าจะได้คำตอบอย่างไร

คงไม่สำคัญไปกว่าการที่ผู้ชมได้รับรู้ข้อมูลใหม่เหล่านี้ติดตัวกลับไปเป็นอีกทางเลือกทางความคิดและหาข้ออธิบายให้ตัวเองได้ว่า กว่าจะเป็นคนไทยอย่างในวันนี้ เราผ่านอะไรกันมาบ้าง มีอะไรที่หลงเหลืออยู่ใน DNA ของคนไทย แล้วมีสิ่งใดบ้างที่หล่นหลายระหว่างเดินทางผ่านกาลเวลา...

หนึ่งในนั้นอาจเป็นความสัมพันธ์อันผูกพันกับประเทศ เพื่อนบ้าน "สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย แต่ความรู้ความเข้าใจในความหลากหลายเช่นนี้มีน้อย ทำให้เกิดความขัดแย้ง ต่างๆ นานา ยิ่งไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย เพราะสังคมไม่ได้เรียนรู้และยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน

ฉะนั้นการศึกษาและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์สังคมไทยในแง่นี้จะช่วยทำให้คนไทยยอมรับกัน และกันตามความเป็นจริงมากขึ้น"

แนวคิดหลักในการดำเนินงานมิวเซียมสยามของศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ...มิวเซียมสยามถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการมองพิพิธภัณฑ์แง่มุมใหม่

และมองประวัติศาสตร์ของคนไทยในอีกมิติ แต่สำหรับ จีระนันท์

ที่นี่ดูจะเล็กไปสำหรับข้อมูลทางประวัติศาสตร์อันมากมายและมีคุณค่ามหาศาลในการตามหรากเหง้าแห่งความเป็นไทย

เพื่อความเข้าใจตัวเองและเพื่อนบ้านอย่างลึกซึ้ง